دڵدار و سیاسەت

مەجید ئاسنگەر

ئەی ڕەقیب هەر ماوە قەومی کورد زمان
نایشکێنێ دانەیی تۆپی زەمان
کەس نەڵێ کورد مردووە، کورد زیندووە
زیندووە قەت نانەوێ ئاڵاکەمان
(دڵدار)

خاوەنی ئەم شیعرە نەمرە، ئەم سروودە نیشتمانییە پڕ لە جۆش و خرۆشە ئاگرینە و چەندان چامە و هۆنراوەی کۆمەڵایەتی و نیشتمانیی بە پێزی دیکە، بێ هیچ دوودڵییەک ئەوە دەگەیەنێ کە (دڵدار) شاعیرێکی نیشتمانپەروەر و سیاسەتکارێکی کارامە و خەباتگێرێکی خاوەن بڕوا و بە هەڵوێست بووە.

دڵدار (یوونسی کوڕی مەلا ڕەئوفی کوڕی مەحموودە فەندی کوڕی مەلا سەعد لە بنەماڵەی خادیم سوجادەیە، دایکیشی زەهوەی کچی خورشید ئەفەندی عەلەمزادە)یە.

ڕۆژی ٢٠ی مانگی شوباتی ساڵی (١٩١٨) لە گەڕەکی بەفریقەندی شاری کۆیەدا هاتۆتە دنیاوە و، هەر بە گەنجی لە تەمەنی سی ساڵیدا شەوی (١١) لەسەر (١٢)ی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی (١٩٤٨) لە هەولێر کۆچی دوایی کردووە.

دڵدار قۆناخەکانی خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی لە شارەکانی کۆیە، ڕانیە، هەولێر و کەرکووک تەواوکردووە و بۆ خوێندنی زانکۆش ڕوویکردۆتە بەغدا و لەوێ لە کۆلێژی (ماف- حقوق) وەرگیراوە و ساڵی (١٩٤٥) بڕوانامەی بەکالۆریۆسی لە (یاسا) وەرگرتووە و بۆتە پارێزەر و یاساناسێکی ڕووناکبیر و نیشتمانپەروەر و ماوەی (٣) سێ ساڵان- هەتا کۆچی دوایی ناوادەی، بە ئەوپەڕی لێزانین و لە خۆبووردەیی و دڵسۆزانە، بە بیروباوەڕێکی پتەوەوە داکۆکی لە زەحمەتکێش و بێدەرەتانانی گەلەکەی، بەتایبەتی ڕەنجبەر و جووتیار و چینی چەوساوەکانی لادێ و شاری کردووە و، لەدادگەکاندا بەبێ ترس و دڵەڕاوکێ بەجورئەتەوە ڕووبەڕووی هەندێ ئاغا و موڵکدار وەستاوەتەوە و هەوڵی داوە مافی بەشخوراوان بۆ خاوەن مافەکان بگێڕێتەوە و زۆر جارانیش بێ بەرامبەر (واتە هەر بەخۆڕایی) داوای ئەو بەشمەینەتانەی بینیوە کە لەبەر هەژاری و نەداری و نەزانی توانای ئەوەیان نەبووە پارەی (واتا کرێی) پارێزەریی بدەن. دڵدار، کە لە شاری حاجی قادر و ئەختەر و مەلای گەورە و، عەونی و عاسی و حسێنی چاوی ژیانی بە دیمەنە دڵڕفێنەکانی کوردستان هەڵێناوە و، تێکەڵیشی لەگەڵ عەونی و دڵزار و وردی و دڵاوەر و دەستەیەک لە ڕۆشنبیر و ئەدیب و هونەردۆستانی شارەکەدا هەبووە، لەنزیکەوە هاودەم و هاوژینیان بووە، هەر لە زووەوە خولیای شیعر و ئەدەبیاتی کوردی و ڕۆشنبیریی پێشکەوتخواز لە کەللەی داوە و کورد واتەنی (فرچکی پێیانەوە گرتووە)، لە لایەکی دیکەوە باری سەخت و ئاڵۆزکاوی ژیانی ئەو ڕۆژگارە، واتە ساڵانی نێوان هەر دوو جەنگە جیهانییەکان، بەتایبەتی ماوەی جەنگی دووەم و شکستهێنانی بەرەی (نازی و فاشی) واتە (دەوڵەتانی

میحوەر) و سەرکەوتنی ئۆردووی بەناو (دیموکراسی و بەرەی گەلان) و، پەرەسەندن و بڵاوبوونەوەی بیروباوەڕی پێشکەوتخواز و سەرەتاکانی ئازادی و سەربەخۆیی و مافەکانی مرۆڤ بە گشتی و هاتنە کایەی بیری نەتەوەیی و گەشەسەندنی تیۆرییەکانی مارکسییەت و پتەو بوونی خەباتی کرێکاری و بزاڤی ڕزگاریخوازیی و ئاشتی لە جیهاندا و دروستبوونی چەندان دەوڵەتی نەتەوەیی سەربەخۆ دوای دەرچوونیان لەژێر نیری ئیمپریالیزم و چەوساندنەوەدا، هەروەها بڵاوبوونەوەی دروشمگەلی چەپ و چەپخوازی بە زۆربەی زۆری وڵاتاندا و، دامەزراندنی حزب و کۆمەڵەی شۆڕشگێڕ و پەرە ئەستاندنی سەرەتاکانی یەکسانیی و دادپەروەریی.. ئەو ڕەوشە بەگشتی کاریگەریی دیار و ئاشکرایان بەسەر مێشک و هزری لاوان و خەمخۆرانی هەستیار و هۆشیار بوونەوەی کورددا، لەوانەیش دڵداری هەست ناسک و بیرقووڵ، هەبووە. هەر بۆیە دڵدار وەک سەرجەم هەڤاڵ و هاوڕێکانی و بگرە لەوان زیاتریش هەر زوو ئاویتەی بیروباوەڕ و کرداری سیاسیی بووە و، کەوتۆتە جموجۆڵی چروپڕی تێکۆشان چ لەپێناو گەلی کوردی چەوساوە و دابەشکراوی خۆیدا و، چ لە پێناوی تێکڕای گەلانی عێراقدا کە ئەو دەم لەژێر قورسایی باری ئیمپریالیستی بەریتانیادا بە کۆت و زنجیری پەیمانی شوومی ساڵی (١٩٣٠) بەندە توندەکانییەوە دەیناڵاند و لە هەموو سەروەرییەک بێبەش کرابوو.

دڵداری شاعیر جاری هەر لە قۆناغی خوێندنی ئامادەییدا ساڵی (١٩٤٠) لە کەرکووک سروودی (ئەی ڕەقیب)ی داناوە، پێش ئەوەش، ساڵی (١٩٣٧) وەک کەریم شارەزا لە ڕۆژنامەی خەبات- ژمارە (١٦١٨)ی ڕۆژی (١١/١١/٢٠٠٤)دا نووسیویەتی، لەگەڵ دەستەیەک لە قوتابی و لاوانی هەولێر، کەرکووک، سلێمانی، کفری، خانەقین و کۆیە- وەک موکەڕەم تاڵەبانی و خوالێخۆشبووان مستەفا عوزێری، مستەفا نەریمان و نووری شاوەیس، ڕێکخراوێکی سیاسی بەناوی (کۆمەڵەی دارکەر) دادەمەزرێنن و پاشی دوو ساڵان تێدەگەن کە چالاکییەکانی (کۆمەڵە) کە تاڕادەیەک سنووردارە و توانای ئەوەی نییە ئەو ئامانجانە بپێکێت کە لەپێناویدا خەبات دەکەن و بەو شێوەیە نییە زۆربەی چین و توێژەکانی کورد لەخۆ بگرێت و هەموو لایەکی کوردستان بگرێتەوە، لەبەر ئەوە پێوەندیی بە کەسایەتی کوردپەروەری ناسراو و لێهاتووی ئەو سەردەمە (خوالێخۆشبوو ڕەفیق حیلمی)یەوە دەکەن و حزبێکی نەتەوەیی دادەمەزرێنن بەناوی (حزبی هیوا)وە و ڕەفیق حیلمی کە خاوەنی ئەزموون و قاڵبووی بۆتەی خەبات و

ڕێکخستنی نێو بزووتنەوەکانی مەلیکی کوردستان- شێخی نەمر شێخ مەحموودی حەفید بووە، بە سەرۆکی حزب هەڵدەبژێرن و دڵداریش دەبێتە سکرتێری حزبەکە و لەو ساتەوە هەتا دێت زێتر پەرە بە چالاکییەکانیان دەدەن و ژمارەیەکی زۆریش لە سیاسەتوان و ڕۆشنبیر و نووسەر و ئەدیب و مامۆستا و قوتابی و تەنانەت ئەفسەر و سەرباز و کاسبکاران و سەرجەم توێژەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری پێوەندیی بە (هیوا)وە دەبەستن و لەنێو ڕێزەکانیدا درێژە بە خەبات دەدەن. دڵدار، لە دوای تەواوکردنی خوێندنی یاسا لە کۆلێژی (حقوق) لە بەغدا ساڵی (١٩٤٥) دەبێتە پارێزەرێکی سەرکەوتوو، بۆ ماوەی (٣) سێ ساڵان بە ئەوپەڕی دڵسۆزی و لێهاتووییەوە پشتی هەژار و بێدەرەتان و چەوسێنراوانی ڕەنجخوراوی کورد، بە تایبەتی جووتیار و دێ نیشینان دەگرێت و، وەک لە پێشەوە ئاماژەمان پێداوە، هەر بە خۆڕایی و بگرە زۆران جار لەسەر حیسابی خۆیشی لە دادگەدا داکۆکییان لێدەکات و ڕووبەڕووی مافخۆرەکانیان دەوەستێت. جارەهایش لەو کارانەیدا دوچاری هەڕەشەو چاو لێ سوورکردنەوە و سەریەشە دەبێت، بەبێ ئەوەی بە قەد تۆزقاڵێک گوێیان پێ بدات یان سڵیان لێبکاتەوە.. بە نەمانی حزبی هیوا و، دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کورد ساڵی (١٩٤٦) بە سەرۆکایەتی (بارزانی نەمر) و پەلهاویشتنی حزبی شیوعی عێراقی لە ژێر پەردەی (حزبی تەحەرور) و بڵاوبوونەوەی لە کوردستاندا، دڵداری سیاسەتوان زیاتر بەلای چەپدا گیرسایەوە و، لە چالاکییەکانی ئەو حزبەدا بەتایبەتی لە شاری کۆیە و ناوچەکەیدا، وەک مامۆستا دلزار دەڵێت- ڕۆڵی سەرەکی و زۆر گرنگ و بەرچاوی گێڕاوە. وەک عەبدولخالق عەلائەدینیش لە کتێبی (دڵدار شاعیری شۆڕشگێڕی کورد) لە لاپەڕە (٨٨)دا دەڵێت پێش کۆتایی جەنگی دووەمی جیهانی بە ساڵێک واتە لە (١٩٤٤)دا (هیوا) لەبەر هەندێ هۆی سیاسی تێکچوو.. ساڵی (١٩٤٥) بە تەواوی نەما، دڵدار ڕێبازێکی تری سیاسی گرتەبەر و ساڵی (١٩٤٦) چووە ناو حزبی (تەحەرور) و بوو بە ئەندامێکی کارامە و دیار و کۆڵنەدەر.. بەڕاستی ڕەوشت و کار و کردەوەی ڕۆژانەی دڵدار لەگەڵ جەماوەردا جێی شانازی هەموو کوردێکی خاوەن بڕوا بوو.. هەرگیز بەچاوی تەسکی حزبایەتی سەیری خەڵکی نەکردووە.. ئەستێرەیەکی گەش بوو لەناو بەرەی نیشتمانیدا، زۆرجار دانراوە بە سەرۆکی لیژنەی سەرپەرشتیکردنی ئاهەنگەکانی جەژنی نەورۆز و بەزۆری وتاری پێشکێش هی ئەو بووە.. منیش خۆم لە یادمە ساڵی (١٩٤٨)

قوتابی پۆلی سێیەمی قوتابخانەی ناوەندیی کۆیە بووم، لە ئاهەنگی نەورۆزی هاوبەش کە پارتی و تەحەرور بەیەکەوە لە (تاتووکان) گێڕایان، دڵدار بێژەر (عەریف حەفل)ی ئاهەنگەکە بوو، زۆر چالاکانە و بەڕێکوپێکی بەرنامەکانی ئاهەنگەکەی هەڵدەسووڕاند، کاتێکیش بەهۆی هۆڕا و هوتافکێشانی دژ بە یەکتری خەریک بوو بارەکە ئاڵۆز بێت و ئاژاوە بەرپابێت، دڵدار هاتەوە سەرتەختەی شانۆ و گوتی: «بەناوی هەردوو حزبی تەحەرور و پارتییەوە داواتان لێدەکەم بێدەنگ بن و نیزام بپارێزن». بەو چەشنە ئاهەنگەکە درێژی پێدرایەوە و بەخۆشی و بەبێ کێشە و گیروگرفت کۆتایی پێهات.

هەروەها لە لاپەڕە (٨٩)ی ئەو کتێبەدا نووسراوە: «دڵدار لە دوا دوایی ساڵی پێش کۆچکردنیدا شۆڕشێکی تر لە بیروباوەڕیدا پەیدابوو کە لە سنوور و نەخشەکێشراوی ئەو حزبەش چووە دەرەوە، هاتە سەر ئەو ڕایەی کە پێویستە کورد خاوەنی پارت و سەرکردایەتییەکی شۆڕشگێڕی تایبەتی خۆی بێ و لەگەڵ ڕێکخراو و حزبە سیاسییەکانی تری وڵاتدا تەنیا هاریکاری و ئاشنایەتی بێ! دیسانەوە دەڵێت: «لەبەر ئەوە و هەندێ بیروڕای تر لەگەڵ سەرکردایەتی (تەحەرور)یشدا ساردی و نائومێدی لێ پەیدا بووە.... وەک لە ڕۆشنبیرێکی کوردم زانیوە (عەبدولخالق عەلائەدین) دەڵێت: هەندێ لەو سەرکردانەی کە مابوون دانیان بەوە ناوە کە پێشنیاز و ڕاکانی سیاسیی ئەوسای دڵدار ڕاست بووە و زیاتر لەگەڵ باری کۆمەڵی کوردەواریدا گونجاوە.

دڵدار پیاوێکی زۆر واقیعی بووە، لە سیاسەتدا زۆر دووربین بوو... بیری لەچارەنووسی دوارۆژی دووری گەلەکەی کردۆتەوە.. هەمیشە خاوەنی هەڵوێست و ڕای تایبەتی خۆی بووە. لە ڕایەکی سیاسیدا گوتوویەتی: شەڕی دووەمی جیهانی هەر بەرەیەکی لێ سەرکەوێ چ ئاوات و ئامانجی ئێمەی کوردی لێ نایەتە جێ و بگرە بۆ هیچ گەلێکی تری تینوو بە ئازادی... ئەو ڕایەش پێچەوانەی بیروڕای گەلێ لاوی خوێندەواری ئەوکات بوو. کەم کەس لە کوردەواریدا بەم چاوە سەیری ئەو شەڕە جیهانییەی کردووە. زۆر لە لاوانی کورد بڕوایان بە (نازی) بووە. گەلێکیش ئومێدی بە (سوێند خۆران) هەبووە. سەرەنجامیش مەزندە و ڕای ڕاستی دڵداری دەرخستووە. لە ڕایەکی تری سیاسیدا دڵدار گوتوویەتی «هیچ جوولانەوەیەکی شۆڕشگێڕی سیاسیی بەبێ سەرکردەیەکی دانا و لێهاتوو ناگاتە ئاوات و مەبەست.. واتە سەرکردە لێخوڕی کەشتی سەرفیرازی جوولانەوەکەیە..» ئیتر بەهەر بارێک دڵدار هەتا ئەوساتەی سەری نایەوە و ماڵئاوایی لێکردین هەموو

کات و گیانی خۆی لە پێناوی پێشکەوتن و ژیانی پڕ کامەرانی و ئازادی نەوەی کورددا بەخت کردبوو.. دڵدار گەلێ ئاواتی بەرز و پیرۆزی بۆ گەلی کوردی لە دڵدا بوو، مەرگ- مەرگی ناوادە- هەمووی پێ بردە ژێر خاکەوە (هەمان سەرچاوە).

ئەمەو، بۆ گەواهی و پشتڕاستکردنەوەی ئەو ڕایانەی سەروەمان ئاماژە بەم چەند هەڵبەست و سروودانەی دڵداری جوانە مەرگ دەکەین، وەک مشتێک لە خەرواریکدا.

مارسیلێزی کورد- ئەی ڕەقیب- لالەباس
کوردستانی خۆش نیشتمانی جوان
تۆ قیبلەگاهی منی بێ گومان
ئەی کورد: ئەی کورد لەنێو گەلدا هەتاکەی مات و داماوی
کە عالەم سەربەخۆن گشتی
ئەتۆش پەیوەندی نێوداوی
جیهانی گیرانی هاوتیرەت کە دوێنێ هەروەکو تۆ بوون
ئەوان وان پێگەیشتوون و ئەتۆش هەر کاڵ و هەر خاوی.
- بڵێ سەربەستی:
لە چاوی کیژە کوردانی برا کوژراوی ماڵ سووتاو
شەپۆلی ئەشکی خوێنین دێ وەکو جۆبارێ یا لافاو
هەنیسکە قوڵپەگریانی هەتیوی ڕووتی باو کوژراو
فیداکەی واجبە بۆ گشت لەبۆ دڵ تینی نەشکەستی
لەگەڵ لاوی نهێنی کورد بڵێ سەربەستی سەربەستی.
- لاوی کوردان- منداڵی هیوا-
بیروهۆشی خۆت بەکاربهێنە
ئەم دانە و داوە یەک یەک بپسێنە
تاکو دەرکەوێ لە هەموو دنیا
چەندیانکرد بمرێ، کەچی کورد هەرما.
- ڕۆڵەی تازە:
من ڕۆڵەی کوردستانم تازە ڕۆڵەی کوردانم
تاکو وەتەن سەرکەوێ فیدایە ڕۆح و گیانم

هەروەها چامەی (تووتنەوان).

لەکۆتاییشدا، هەر لەم یادەوەرییە پڕ شکۆیەدا، ڕووی دەمم دەکەمە بەرپرسان لایەک لە ئارامگە بێنازەکەی ئەم کەڵەشاعیرە کوردپەروەرەمان بکەنەوە و بایەخی شیاوی خۆی پێ بدەن و لە پووش و پەڵاش و تەپو تۆزی زەمانە پاکی بکەنەوە... بەڵکو ئەمە خوایە و گیانی بەرزەفڕی دڵداری جوانە مەرگ شاد دەبێت و ئێمەی کوردیش وەکو وەفادارییەک کەمێ لە قەردی ئەو کەڵەمرۆڤە دەدەینەوە.